

DİRÂYETU'L-HADÎS

- 1- Teâruz: *Tearuz* kelime olarak münakaşa etmek, karşılık vermek, bir araya gelememek gibi manalar içermektedir. İstilahta, İslam hukukçuları buna *teâruzu'l-edille* derken, hadisçiler *ihtilaf* (ihtilâfu'l-hadîs) demektedirler. Hukukçular bu ifadeyle nasslar dışında kalan, mesela kıyaslar arasındaki tearuzu da bu kapsam içinde değerlendirirken, hadisçiler ihtilâfın kapsamını bunları dışarıda bırakarak daha dar tutarlar ve hadisin hadisle ve diğer delillerle ihtilafını mevzû bahis ederler. Bu durum İbn Kuteybe'nin *Te'vil'*inde açıkça görülür.
- 2- Muâraza: Şer'î nasslar arasında gerçekte tearuz olmamakla birlikte, çeşitli sebeplerden kaynaklanmış olabilecek böyle bir durumu tespit etmenin en güzel yolu, diğer delillerle karşılaştırılmasıdır. Tarihçilerin herhangi bir vesikanın sağlama alınması için aynı konudaki delillerin karşılaştırılmasını tavsiye etmelerinden çok önceleri, hadisçiler bu metodu geliştirmişlerdir: Muaraza (mukabele) metodu.
Muaraza: "Rivayetleri toplamak ve bunları birbirlerine mukayese etmektir."
Bunu iki bölüme ayırabiliriz: a) Aynı hadisin tariklerini birbirleriyle muaraza etmek. b) Hadisi diğer delillerle muaraza etmek.
- 3- Aynı hadisin tariklerini karşılaştırmak: Bu metodun ilk örneklerini Hz. Peygamber sunmuştur. Vahiy kâtiplerine yazdırdığı ayetleri daha sonra okutuyor, kendisi de Cibril'e arz ediyor vefat ettiği yıl bu arzı iki defa yapıyordu. Bu Hz. Peygamber'in muaraza metodunu ümmetin önüne uygulama olarak koymasındı. Daha sonra Hz. Osman, Zeyd b. Sâbit'le birlikte bir grubu tayin ederek Kur'an nüshalarını birbirleriyle karşılaştırmaları suretiyle tek bir nüshanın elde edilmesini temin etmişti. Bu muaraza, bugün mü'minlerin ellerinde bulunan mushafı teşkil ettirmişti. Ashab da kendilerine gelen rivayetleri yer yer başkalarına tevsik ettirdikten sonra kabul ediyordu. Muarazanın ilk örnekleri olan bu misaller ikinci bölümdeki sahabenin hadis tenkidinde yeteri kadar geçmektedir.
Ashabın açtığı çağırısı takip eden tabiin de bu yönde ellerinden gelen gayreti gösterip fitnelerle beraber tenkitli muarazayı başlatmıştır. Tabiinin bu metodu benimsediklerine ve tavsiye ettiklerine dair elimizde yeterli bilgi bulunmaktadır.
Tabiinin küçüklerinden olan Eyyûb es-Sehtiyânî (131/748), "Hocanın hatasını tespit etmek istersen başkasıyla otur."; Yahyâ b. Ebî Kesîr (129/747) biraz ağır bir benzetmeyle, "Hadis yazıp da bunu muaraza etmeyen, helaya girip istinca etmeden çıkana benzer."; İbnu'l-Mubârek de (181/797), "Hadisin sahih olmasını murat ediyorsan, birbirleriyle karşılaştır." der. Şâfiî de (204/819), muaraza edilmiş nüshanın kıymetine işaret ederek şöyle söyler: "Bir kitaba ilave ve düzeltmeler yapıldığını görürsen bil ki sahih bir nüshadır." Ahfeş de şöyle söyler: "Bir kitap istinsah edilir de muaraza edilmez, daha sonra o da istinsah edilir muaraza edilmezse başka bir kitap olur çıkar." Ebû Hâtim er-Râzî de (277/890), "Yazdığında her şeyi topla, rivayet ettiğinde ise (sahihi) araştı." tavsiyesinde bulunur.
- 4- Hadisi diğer delillerle karşılaştırmak: Pek çok hadisin zayıflığı, aynı konudaki farklı rivayetlerin birbirleriyle muaraza edilmesi suretiyle tespit edilir. Şâz, munker, muallal gibi. Keza hadislerdeki özel durumlar da rivayetlerin birbirleriyle muarazası ile anlaşılır. Nasih mensuh, âmm hâss gibi.

Dirâyetu'l-hadîs denilen, hadisin kendisi dışındaki delillere muarazası da bu başlık altına girmektedir. Bunlar ilerleyen sayfalarda müstakil olarak incelenecektir. Bütün bunlar neticede bizlere şunu gösterecektir: “Aklı tenkit unsuru olarak kullanmayı bir tarafa koyarsak diğer tenkit yollarının çoğunu muaraza (karşılaştırma) başlığı altında toplayabiliriz.”